

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת משפטים תשפ"ה¹
(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)
להבין ולהרגיש את השני

אבל כשגם הרגש משתתף עם השכל בהבנת הדברים, הדברים מתקבלים אחרת. לכן מצוה אותם הקב"ה על ענין זה כבר עכשיו, כשהרגשת קושי העבודות עוד חזקה אצלם³. כך הסביר חותני זצ"ל.

מספרים על הג"ר אליהו חיים מייזל זצ"ל, רבקה של לודז' שבפולין, שנקש פעם על דלת ביתו של עשיר אחד בליל חורף קר, כדי לבקש ממנו תרומה עבור עצי הסקה לעניים. כשפתח העשיר את הדלת והזמין את הרב להכנס, התעלם הרב מן ההזמנה, והתחיל לשוחח עם העשיר כשהוא נשאר לעמוד בפתח הבית והדלת פתוחה: מה שלומך? מה שלום הגברת? מה שלום הילדים? איך המסחר? איך הבריאות?... העשיר רועד מקור, ורבי אליהו ממשך לשוחח עם העשיר בפתח הבית, ואינו נכנס. לבסוף אזר העשיר אומץ, ואמר לרב: מדוע עומד כבוד הרב בקור? יכנס פנימה, ושם אענה לו על כל שאלותיו. אמר לו רבי אליהו חיים: "בנוגע למגבית עבור עצי הסקה לעניים אני בא, ולכן העמדתך בקור, כדי שתחוש מעט את הקור הנורא, שהוא מנת חלקם של העניים שאין ידם משגת לקנות לעצמם עצים להסקה". כל זמן שלעשיר חם והוא אינו מרגיש את הקור על בשרו, הוא אינו מבין עד כמה זקוקים העניים להסקה, ועלול לתרום עבורם סכום זעום בלבד. לעומת זאת, אם ירגיש את הקור חודר אל עצמותיו, אפשר שיחם לבבו לתרום סכום גדול יותר. הרגשת צרתו של העני עשויה לשנות את היחס אליו לטובה, יותר מידיעת צרתו בלא להרגיש אותה.

להרגיש את השני

יש עוד דברים דומים לזה בפרשתנו. התורה אומרת: "אם כָּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הָעֲנִי עַן פָּן, לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה" (שמות כב, כד). מה פירוש "אֶת הָעֲנִי עַן פָּן"? למה לא נאמר סתם "אֶת הָעֲנִי"? - מסביר רש"י, "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני". כיצד היית רוצה שיתנהגו איתך אילו היית אתה עני? ... כפי שהיית רוצה שיתנהגו איתך, כך תתנהג גם אתה עם העני שלפניך.

וכן מצינו ביחס לאיסור לחיצת הגר. התורה מצוה בהמשך הפרשה: "וְגַר לֹא תִלְחָץ, וְאַתָּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כג, ט). הרי אתם בעצמכם הייתם גרים במצרים, ויודעים אתם כיצד מרגיש הגר, וא"כ מבינים אתם היטב מדוע מצוה אני אתכם שלא ללחץ את הגר.

מדוע נצטוו ישראל על שילוח עבדים לפני מצוות

אחרות

מיד לאחר מתן תורה - עליו קראנו בסוף הפרשה הקודמת - מצוה התורה בפרשתנו: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, יֶשֶׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבְשִׁבְעַת יָצֵא לְחֻפְשֵׁי חָנָם" (שם כא, ב). מצות שחרור עבד עברי².

שאל חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל: מדוע דוקא מצוה זו היא המצוה הראשונה שמלמד הקב"ה את ישראל, לפני כל שאר משפטי הממונות, הרי עבד עברי אינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג (גיטין סה, א), והיובל התחיל לנהוג רק לאחר ארבעים שנה שהלכנו במדבר, ועוד ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק הארץ (עי' ערכין יב, ב ורמב"ם הלכ' שמיטה ויובל פ"י ה"ב), שאז התחיל מנין שנות היובל. הרי שיעברו עוד חמישים וארבע שנים עד שיהיה בכלל עבד עברי. אמנם ישראל לא ידעו במתן תורה שישוהו במדבר ארבעים שנה, סברו שיכנסו לארץ בקרוב - וכך באמת היה קורה אלמלא שחטאו במרגלים - אבל הקב"ה הרי ידע מה שעתידי לקרות, ובכל זאת הוא מצוה אותם כבר עכשיו על עבד עברי. לשם מה? למה זה דחוף?

ועוד שאלה: לדעת הירושלמי, לא לאחר מתן תורה נצטוו ישראל בפרשה זו, אלא עוד במצרים נצטוו עליה. התורה הרי אומרת: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, וַיֹּצִיאוּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרַעֲה מִלֶּךְ מִצְרַיִם" (שמות ו, יג). אומרים חז"ל: על מה צָוּם? - על פרשת שילוח עבדים. שכמו שצוה ה' את פרעה על שחרור עבדים, כך צוה את ישראל על שחרור עבדים (ירו' ר"ה פ"ג ה"ה).

ונשאלת שוב אותה השאלה, וביתר תוקף: הרי כרגע, במצרים, אין לאיש מבני ישראל עבד. הם עצמם עוד עבדים למצרים! מה אם כן הדחיפות הזו, לצוות אותם כבר עתה על שחרור עבדים שאין להם, ולא יהיו להם עד שיגיעו לארץ ישראל? פרשת "כִּי יָגֵף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ" (שמות כא, לה), למשל, יכולה להיות מעשית הרבה יותר מוקדם מאשר פרשת עבד עברי.

התשובה לשאלות אלו היא, שרצה הקב"ה לצוות את ישראל במצוה זו בעודם נמצאים תחת הרושם הקשה של שעבוד מצרים, ומרגישים היטב מהי עבודתו. כך יבינו טוב יותר, מדוע מצוה אותם התורה לתת יחס הגון לעבד, להתנהג אליו פראוי בשנות עבודתו, ובסיומן - להוציאו לחפשי ללא שום עיכוב. אמנם גם אם הקב"ה יצוה אותם על שילוח עבדים לאחר זמן רב מיציאת מצרים הם ישמעו לו,

אחד מגדולי ישראל שאל, הרי אין דבר בעולם שנברא לבטלה. כל דבר מוכרח שתהיה לו איזו תועלת ותכלית שלשמה הוא נברא⁴. ממילא צריך להבין, בשביל מה ברא הקב"ה שכל עקום? איזו תועלת אפשר להפיק משכל עקום? ותירץ, ששכל עקום נברא בשביל להשתמש בו לדון לכף זכות⁵. לפעמים צריך לעקם מאד את השכל כדי למצוא צד זכות, אשר אינו מתגלה ע"י שימוש ב"שכל הישר". צריך להשתמש גם בסברות עקומות, העיקר למצוא לחבירו צד זכות⁶. כמובן, כשדיין יושב בדין, אין לו להשתמש בסברות עקומות. אבל מי שאינו דיין, ואינו יושב בדין, רק צריך לשקול איך להביט על השני וכיצד להעריכו - תמיד יש למצוא כף זכות עד כמה שניתן. לרדת לנפשו, לדון אותו לכף זכות.

הגמרא מביאה על מר בר רב אשי שאמר, שהוא פסול לדון תלמידי חכמים בדין תורה. למה? כי כל תלמיד חכם חביב עליו כגופו, ואין אדם רואה חובה לעצמו (שבת ק"ט, א). תמיד הוא יחפש לו צד זכות, ואם הצד השני אינו תלמיד חכם הוא לא יוכל לשפוט בצדק. תמיד הוא יטה לצד התלמיד חכם.

חשבת, מה העצה לזה? מה הדיין צריך לעשות? לאהוב את שני הצדדים כגופו! אוהב את זה ומחפש לו צד זכות, ואוהב גם את השני ומחפש לו צד זכות. משתדל לרדת לנפש האדם, לחיות את האדם. זו הדרך לקיים "ואהבת לרעך כמוך".

אולי בגלל זה הסמיכה התורה את פרשת משפטים לפסוק "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעַלְתָּ עַל מִצְוַתִּי" (שמות כ, כב) שבסוף הפרשה הקודמת. חז"ל כבר נדרשו לסמיכות זו ואמרו: "מנין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש, שנאמר לא תעלה במעלות, וסמיך ליה ואלה המשפטים" (סנהדרין ז, ב). רש"י פירש: שלא יפסע על ראשי עם קדש - שכשהיה החכם דורש, היה הציבור יושב לארץ, ואם מפסיע החכם ביניהן לילך ולישב במקומו, נראה כמפסיע על ראשן, ויש בזה פגיעה בכבוד הציבור. וסמיך ליה ואלה המשפטים - כלומר, אף לשופטים אני מזהיר. כך מסביר רש"י, וזהו הביאור הפשוט. אבל יתכן שרמוז כאן עוד דבר. יתכן שנרמז כאן, שלא יהא הרב או הדיין מביט בגסות הדעת על המון העם ומבטלם בלב, שלא יוקירם ולא יכבדם. כל זה כלול בלשון המליצה "פוסע על ראשי עם קודש". הדיין צריך שלא לעלות במעלות, לא לראות את עצמו מעל מדרגתו של הנידון, אלא להשוות את עצמו לנידונים. כך יוכל יותר טוב לרדת לדעתם, להבין את הלך רוחם, וללמד עליהם זכות.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

מיד אחר כך ממשיכה התורה ואומרת: "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ, וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַת תְּשֻׁמְטָנָהּ וּנְטָשָׁתָהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וַיִּתְּרָם תֹּאכַל חַיֵּת הַשָּׂדֶה" (שם כג, י-יא). מה הקשר בין מצוות שמייטה לאיסור של "וַיִּגְר לֹא תִלְחָץ"? ואם כבר הובאה כאן מצוות שמייטה, למה נזכר כאן רק דין הפקרת הפירות - "וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וַיִּתְּרָם תֹּאכַל חַיֵּת הַשָּׂדֶה"? למה לא נזכרו גם שאר דיני השמיטה - איסור מלאכת הקרקע, ושמיטת כספים?

נראה שכוונת התורה היא לרמוז ולומר כך: את הרגשתו של הגר הרי אתם מכירים היטב, "פִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם". אבל מה עם האביון? איך תדעו כיצד מרגיש האביון? העצה לזה היא - "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ, וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַת תְּשֻׁמְטָנָהּ וּנְטָשָׁתָהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וַיִּתְּרָם". "וַיִּתְּרָם", דרשו חז"ל, הם יִתְּרוּ היהודים שאינם "אֲבִינֵי עַמְּךָ". כלומר, העשירים (ירו' שביעית פ"ט ה"ו). כולם שווים בשנת שביעית. אין הבדל בין אביונים לעשירים. כולם יחד יורדים ולוקטים פירות מן השדה כאביונים. כך תלמדו להרגיש גם את נפש האביון, לא רק את נפש הגר. כך נראה לבאר את סמיכות הדברים.

ענין זה, להרגיש את השני, אפשר שכלול במצוות "ואהבת לרעך כמוך". שתשתדל להרגיש את רעך כמוך, לרדת לנפשו של הזולת, להרגיש כאילו הוא אתה בעצמך. כשמרגישים את נפש הזולת, יותר מבינים מה מעיק עליו, ויותר משתדלים לעזור לו ולתמוך בו. זהו ענין גדול, להרגיש את הזולת, ובהתאם לזה להתנהג עמו, כמו שאמר הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה" (שבת לא, א). תמיד לראות, איך היית רוצה שינהגו איתך, אילו אתה היית במצבו של חברך. כמו שהיית רוצה שינהגו איתך, כך תנהג עם חברך. זאת לא אומרת שאם אינך אוהב עגבניות אסור לך לתת לחברך סלט עגבניות. אבל אם אתה לא אוהב שיתנו לך מה שאינך אוהב, אל תתן לשני מה שהוא אינו אוהב. זהו "ואהבת לרעך כמוך".

לימוד זכות - אפילו בסברות עקומות

אדם צריך להשתדל להבין את נפש השני, לרדת לתוך מחשבתו עד כמה שיכול. "הוי דן את כל האדם לכף זכות" (אבות פ"א מ"ו). הרבה יותר קל לעשות זאת אם מקיימים "ואהבת לרעך כמוך". את עצמך ודאי היית דן לזכות די בקלות. כל שמץ של צד זכות היית כבר מוצא. אז כך תעשה גם עם חברך. אם תרגיש את חברך כמו את עצמך, גם אותו תצליח לדון לכף זכות בקלות, למה היתה לו סברה לעשות כך, ולמה היתה לו סברה לעשות כך, איזה צד היתר אפשר למצוא לזה.

כך בין אדם לחבירו, וכך גם בין איש לאשתו. צריך להשתדל מאד שהבעל יבין את נפש אשתו, והאשה תבין את נפש בעלה, וכך יחיו חיים טובים ומאושרים. זה כלל גדול בהנהגת האדם, לדעת להבין את נפש זולתו.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
- הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת משפטים: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹר לִפְנֵיהֶם" (שמות כא, א) ⇔ "מִי בָעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם" (שם כד, יד), מי שיש לו דין (רש"י שם).
- קשר נוסף: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹר לִפְנֵיהֶם" (שם כא, א) ⇔ "וְאֶתְנָה לָךְ אֶת לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַחְתִּי לְהוֹדֹתָם" (שם כד, יב).
- קשר נוסף: "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא" (שם כא, ב) ⇔ "וַיִּכְסְהוּ הָעֶנָן שֵׁשֶׁת יָמִים, וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שם כד, טז).
- קשר נוסף: "אִם בְּגֵפוֹ יָבֵא בְּגֵפוֹ יֵצֵא" (שם כא, ג) בְּגֵפוֹ - יְחִידִי (רש"י) ⇔ "וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיהוֹשֻׁעַ מִשְׁרָתוֹ, וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים" (שם כד, יג), "היה התלמיד מלווה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר... ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים" (רש"י).
- קשר נוסף: "וַיִּרְצַע אֲדֹנָיו אֶת אֲזֹנוֹ בַּמֶּרְצָע" (שם כא, ו), "אזן ששמעה על הר סיני... והלך וגנב..." (רש"י) [אי החשבה מספיקה של התגלות ה' בסנין] ⇔ "וַיִּחַזְּזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ" (שם כד, יא), "היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה" (רש"י) [כנ"ל].
2. אמנם מצוה זו איננה המצוה הראשונה שנאמרה לישראל לאחר מתן תורה, שהרי קדמו לה המצוות שנאמרו בסוף פרשת יתרו - "לא תַעֲשֶׂוּן אִתִּי אֱלֹהִי כִסֶּף וְאֱלֹהִי זָהָב... מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי" וכו' (שם כ, יט-כג) - אך מ"מ מבוואר ברמב"ן, שפרשת משפטים נאמרה למשה בו' בסיון, מיד לאחר מתן תורה, ומשה מסרה לישראל בו' ביום, קודם שעלה להר סיני בו' בסיון ונתעכב שם ארבעים יום (רמב"ן שם כד, א).
3. ועי' רמב"ן (שמות כא, ב) שיישב קושיא זו באופן אחר. (והוא, שיש במצוה זו המשך מסויים ויחס לעשרת הדברות, ע"ש).
4. כפי האגדה הידועה על דוד המלך (הובאה בילקוט מעם לועז על ספר שמואל א' כו, יב), שהיה שואל, למה נברא העכביש ומה תועלת יש בו, עד שהראה לו הקב"ה שיש בו תועלת, כשנחבא דוד במערה מפני שאול המלך, שלח הקב"ה עכביש שארג קורים על פי המערה. בא שואל וראה קורים ארוגים על פי המערה, ואמר: בודאי לא נכנס אדם הנה, שאם נכנס היה קורע את הקורים לקרעים, והלך ולא נכנס לשם. ונרמזה אגדה זו בתרגום יונתן על הפסוק "אֶקְרָא לְאֱלֹהִים עֲלִיּוֹן, לְאֵל גִּמְרַ עֲלִי" (תהלים נו, ג), שתרגם שם יונתן: "אֶצְלִי קִדְּם אֱלֹהֵי עֲלֵי תִקְפֵּא, דִּי פְקִיד לְעִבּוּבִיתָא דִּיגְמַר בַּאֲסְפְּלִידָא עֲזֵלָא אֲמַטּוּלְתִּי". תרגום: אקרא לאלקים עליון, אשר צוה לעכביש במערה שיארוג מִטְּוֶה עֲבוּרִי. [עֲבוּבִיתָא - עכביש. אֲסְפְּלִידָא - מערה (עי' תוס' ב"ב ז, א ד"ה אֲסְפְּלִידָא). עֲזֵלָא - מִטְּוֶה (עי' אונקלוס שמות לה, כה). אֲמַטּוּלְתִּי - עבוּרִי].
5. כמבואר בכמה מעשים בגמרא (שבת קכז, ב) שתלו בסברות רחוקות בשביל לדון לכף זכות. [יש מייחסים שאלה ותשובה זו לבעש"ט, יש מייחסים לאדמו"ר מקוצק זצ"ל, יש מייחסים להג"ר חיים עוזר זצ"ל, יש המייחסים לסבא מקלם זצ"ל, ויש המייחסים לאחרים].
6. והטעם שיש להשתמש אף בסברא עקומה כדי לדון לכף זכות, כי נגיעות האדם מטות את הדעת לדון את חבירו לחובה, ובאמת יש סברא גדולה לצד זכות, שהרי סתם יהודי כשר רוב מחשבותיו וכוונותיו לטובה. ולכן יש להשתמש בכח של "שכל עקום" כדי ליישר את המחשבה ולבוא אל האמת, ורק אם ירשה לשכלו להיות "עקום" כדי לחשוב כל מיני אמתלאות לזכות, יהיה קרוב אל האמת.
- ובזה מתורצת השאלה, שהרי החיוב לדון את חבירו לצד זכות נלמד מן הפסוק "בְּצִדְקַת תְּשֻׁפֵּט עַמִּיתְךָ" (ויקרא יט, טו), כפי שפירש רש"י (שם): בצדק תשפט עמיתך - כמשמעו. דבר אחר, הו' דן את חברך לכף זכות. עכ"ל. (שני הפירושים מקורם בברייתא שבועות ל, א). וקשה, דלכאורה הדרש סותר את הפשט. דלפי הפשט, גדר החיוב לדון בצדק הוא לעשות כל טעדיקי כדי שיצא הדין לאמיתו, ולא יהיה מעוקל ומעוות לשום צד. ואילו לפי הדרש, לכאורה החיוב הוא להטות את הדין מן האמת אל צד הזכות. וזה לכאורה פלא גדול, שיהיה הדרש הפוך לגמרי מן הפשט. ועוד, שגם עצם הענין צ"ע, למה תחייב אותנו התורה לדון את חברנו לכף זכות, ולא לדונו לפי האמת.
- ותירצו על זה, שלא סתירה יש כאן, אלא שני הדברים משלימים זה את זה, והפשט הוא עומקו של הדרש, ומגלה את תוכנו האמיתי. דמה שציוותה אותנו התורה לדון את חברנו לכף זכות, אין הכוונה בזה שצוותה את הדין נגד האמת ונטה אותו לכף זכות, אלא ההטיה לכף זכות היא היא החתירה אל האמת, ודוקא באופן זה אנו מקיימים את פשוטו של מקרא - לדון את חברנו דין צדק, ולא דין מעוקל. וזה ע"פ מה שכתב ה"חפץ חיים" (בפתיחה, עשין ג', וב"באר מים חיים" שם סק"ג ע"פ הרמב"ם ורבינו יונה). שהחיוב לדון לכף זכות נאמר רק לגבי מי שידוע לנו עליו שהוא איננו מן הרשעים הגמורים, אלא מן הצדיקים או מן הבינוניים. ובאדם כזה, זהו האופן להגיע אל הדין האמיתי, היינו שנעמידו על חזקתו ונדון אותו לכף זכות, דמסתבר שצד זה הוא קרוב יותר אל האמת מאשר שנוציאנו מחזקתו ונדון אותו לחובה. (ספר "חפץ חיים" עם פירוש "נתיבות חיים" להרב משה קאופמן, מהדורה תשיעית תשע"א, עמ' רפ"ו-רפ"ז).